

Slavko BURZANOVIĆ\*

## EVGENIJE POPOVIĆ (1842–1931)

*Apstrakt:* Evgenije Popović, Tršćanin, porijeklom iz Boke Kotorske, istaknuti sljedbenik i prijatelj Đuzepea Garibaldija, učestvovao je u više kampanja za oslobođenje i ujedinjenje Italije. U vrijeme Velike istočne krize promovisao je crnogorske interese pišući za italijanske novine i izvještavajući sa hercegovačkog ratišta. Bio je aktivan u raznim iridentističkim komitetima i pripadnik masonerije. Od 1897. do 1917. godine bio je crnogorski konzul i generalni konzul u Rimu. Posredovao je u ekonomskom i kulturnom zbližavanju Italije i Crne Gore. Od juna 1917. do februara 1919. godine bio je predsjednik crnogorske vlade u egzilu i ministar spoljnih poslova. Njegova dokumentarna zaostavština je značajan izvor za izučavanje crnogorsko-italijanskih odnosa.

*Ključne riječi:* Evgenije Popović, Crna Gora, Italija, Trst, crnogorska diplomatija, vlada u egzilu

U epohi Nikole I Petrovića Njegoša, na najznačajnijim državnim položajima u Crnoj Gori nerijetko su se nalazili strani državljani. Bili su to uglavnom obrazovani ljudi, Jugosloveni iz Habzburške monarhije, poznati kao izvanjci. Crnogorski vladar angažovao ih je zbog nedostatka domaćih kadrova, ali i zato što su zbog neukorijenjenosti u novoj sredini bili pogodno sredstvo lične gospodareve vlasti. Jedan od njih bio je italijanski državljani Evgenije Popović, koji je kao publicista i javna ličnost, a zatim kao konzul i generalni konzul tokom nekoliko decenija zastupao crnogorske interese u Italiji. Od maja 1917. do februara 1919, u vrlo delikatnom vremenu borbe za državni opstanak Crne Gore, bio je i predsjednik vlade kralja Nikole u egzilu.

---

\* Dr Slavko Burzanović, Istorijski institut, Univerzitet Crne Gore, Podgorica

## POPOVIĆI — USPON JEDNE BOKEŠKE PORODICE U TRSTU

Evgenije je rođen 6. januara 1842. u luci Berđansk, na brodu *Marijeta*, vlasništvu porodice Popović, koja je bila dio male dalmatinsko-tršćanske kolonije u ovoj ruskoj luci na Azovskom moru. Evgenijeva porodica potiče od Popovića Drekalovića iz Kuča, odakle su se prvo naselili u Risan, a zatim u obližnju Jošicu. Krajem XVIII vijeka Evgenijev ded Krsto preselio se u Trst, koji je nudio veće mogućnosti za poslovni uspjeh. Zahvaljujući carskim privilegijama iz Beča, Trst se tada ubrzano razvijao ekonomski, demografski i urbanistički. Njegovom kosmopolitskom, višenacionalnom i višekonfesionalnom karakteru poseban doprinos davali su iseljenici iz Boke Kotorske i njenog šireg zaleđa, koje su austrijske vlasti u zvaničnim aktima prepoznavale kao „Ilire”. Uzdigavši se ekonomski i socijalno do zvanja kapetana i vlasnika brodova, Krsto ubrzo tamo dovodi i porodicu. Sinovi Drago, Špiro i Nikola nastavljaju očevim stopama. Veze Popovića sa starim krajem ostale su uvijek snažne, o čemu svjedoči prepiska sa većim brojem ličnosti iz Crne Gore i Boke, između ostalih i sa vladarima iz dinastije Petrović Njegoš. Evgenijev otac Drago (1799–1887) bio je član delegacije koja je 1833. u Trstu sačekala Petra II Petrovića Njegoša po njegovom povratku iz Rusije. Drago je dekretom austrijskog cara priznat kao trgovački kapetan. Sa bratom Špirom solidarisao se sa oslobodilačkom borbom balkanskih hrišćana. Braća Popovići neposredno su pomagali grčku borbu za nezavisnost. Špiro je učestvovao 1827. u Bici kod Navarina, a Drago je spasavao narod od turskih represalija prilikom opsade Negroponta. Kasnije, u Krimskom ratu, 1853–1856, braća Popović su zbog solidarnosti sa Rusijom odbili da pružaju usluge anglo-francuskoj vojsci, ostavivši do svršetka rata neaktivna svoja plovila, što ih je moralo materijalno pogoditi. Tokom ratnih operacija saveznici su razorili kuću koju je Drago Popović posjedovao u Kerču. U Trstu, Popovići su bili prinuđeni da prodaju porodičnu palatu smještenu na samoj obali u prestižnom dijelu grada.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Marco Dogo, „La comunità serbo-ilirica di Trieste 1751–1914”, in: *Genti di San Spiridione. I Serbi a Trieste 1751–1914 [Ljudi svetog Spiridona. Srbi u Trstu 1751–1914]*, a cura di L. Resciniti, M. Messina, M. Bianco Fiorin, Milano, 2009, str. 19–37; Pero Šoć, „Pomorski kapetani iz Boke Kotorske (Tri Popovića)”, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* XII (1964), 285–288; Michela Messina, „Popovich”, in: *Genti di San Spiridione. I Serbi a Trieste 1751–1914 [Ljudi svetog Spiridona. Srbi u Trstu 1751–1914]*, a cura di L. Resciniti, M. Messina, M. Bianco Fiorin,

## EVGENIJE POPOVIĆ — MAČ I PERO U SLUŽBI ITALIJE

Evgenije Popović je rano ostao bez majke Eugenije, pa su o njemu brigu vodile strina Marijeta Čižević Popović i baba po majci Marija, koja je pripadala uglednoj porodici D'Andeli, koja je Trstu 1869. dala gradskog načelnika Maksimilijana. Evgenijevo školovanje je otpočelo u Trstu, gdje je neko vrijeme za školskog druga imao Nikolu Petrovića, budućeg crnogorskog gospodara. Prijateljstvo iz tog vremena nikada nije prekinuto. Školovanje je nastavio u Kopru i Zadru, gdje je 1860. završio gimnaziju. U to vrijeme imao je iza sebe već prva novinarska iskustva. Studira zatim u Gracu, gdje počinje i sa političkim radom na organizovanju italijanske omladine u antiaustrijskom duhu.

Šezdesetih godina u Popovićevom životu naizmjenično se smjenjuju mirnodopski periodi, u kojima studira pravo i političke nauke (Grac, Piza, Bolonja), obavlja advokatsku praksu i piše za više listova, sa onima tokom kojih se sa puškom u ruci bori u italijanskom nacionalno-revolucionarnom pokretu.

Popović je bio oduševljeni pristalica Đuzepea Garibaldija, ali nije uspio da se 1860. priključi Garibaldijevoj *Hiljadi* u čuvenom pohodu na jug Italije. Već 1861. ušao je u tajni istarsko-tršćanski iredentistički komitet. U jesen 1861. kao student na univerzitetu u Pizi učestvuje u stvaranju Tršćanskog komiteta i u ovom gradu. Aktivan je i u lokalnim studentskim udruženjima. U štampi propagira ujedinjenje oblasti Đulija Veneta sa maticom Italijom.

Na proljeće 1862, uoči poljskog ustanka protiv ruske vlasti, Evgenije Popović sa prijateljima formira propoljski komitet i u tom duhu upućuje jednu proklamaciju Garibaldiju. Tradicionalno porodično rusofilstvo Popovića kod Evgenija su nadvladale ideje o pravu svakog naroda na nacionalnu državu i slobodu.

U ljeto 1862. kao garibaldinac sa činom potporučnika učestvuje u Bici kod Aspromonta. Nalazi se pored Đuzepea Garibaldija u trenutku njegovog ranjavanja. Garibaldinci su u ovoj bici pretrpjeli neuspjeh, a Popović je zarobljen i interniran tri mjeseca u Val di Aosta.<sup>2</sup>

Milano, 2009, str. 105–131; Jasmina Andonović, „Grobница porodice Popović na Srpskom groblju u Trstu”, *Saopštenja XLVII* (2015), str. 231–250.

<sup>2</sup> Enio Maserati, *Momenti della questione adriatica (1896–1949): Albania e Montenegro tra Austria ed Italia*, Udine 1981, str. 140.

Ponovo se vraća studiranju u Pizi, a potom u Bolonji, gdje 1864. završava pravo i političke nauke. Pripravnički staž obavlja u Bolonji i u isto vrijeme piše za više novina, posebno *Gazzeta di popolo* iz Torina i *Preseveranca* iz Milana.

Nakon izbijanja italijansko-austrijskog rata 1866. ponovo je dobrovoljac garibaldinac u Trentinu. Sa činom kapetana učestvuje u bitkama kod Kafara i Bezeke. Iste godine, po okončanju rata, odlazi u Milano, a zatim u Torino, radi advokatske prakse. Na poziv garibaldinaca već naredne 1867. godine ponovo je obukao crvenu košulju i priključio im se u pohodu na Rim. Učestvuje u<sup>3</sup> bitkama kod Monterotonda i Mentane. U ovom neuspješno završenom pohodu Popović je lakše ranjen. Upućuje se u Torino, gdje se ponovo bavi novinarstvom i gdje zasniva i porodicu. Popović se 1867. godine odriče austrijskog državljanstva i uzima italijansko. Neko vrijeme živi i u Firenci.

Od 1873. nastanjuje se u Rimu, gdje će provesti najveći dio svog života. U braku sa Đulijom de Đulijani Manfredi ima dvoje djece: Đinu (1870–1905) i Đorđa (1872–1873). Brak nije bio srećan ni trajan. Popović je po ubjedenju bio ateista i odbijao je krštenje djece, što je produbilo jaz između njega i žene. Nakon godinu dana života umire mu sin Đorđe. Zbog neslaganja karaktera, 1881. Evgenije i Đulija se razvode.<sup>4</sup>

#### RATNI IZVJEŠTAČ IZ CRNE GORE I HERCEGOVINE 1876–1877.

Sedamdesetih i osamdesetih godina piše za veći broj italijanskih listova kao poznavalac iredentističkog pitanja, jadranskih i balkanskih prilika. U ovom poslu koriste mu poznavanje njemačkog i slovenskih jezika. Interesovanje italijanske javnosti za probleme o kojima piše Popović posebno se povećalo sa izbijanjem Velike istočne krize 1875–1878. Italijanska javnost je sa velikim simpatijama pratila borbu bosansko-hercegovačkih ustanika i crnogorske i srpske vojske protiv Turske. Bilo je mišljenja i očekivanja da će rat na Balkanu izmijeniti ravnotežu snaga među evropskim silama, uzrokovati promjene više međudržavnih granica u regionu, pa čak i italijanskih. Popović djeluje kao publicista i kao animator italijanskih

<sup>3</sup> Civico Museo di Storia Patria, Trieste (CMSP), Fondo Eugenio Popovich D'Angeli, busta 2, *Vita di Eugenio*.

<sup>4</sup> Enio Maserati, "Eugenio Popovich d' Angeli tra Italia e Montenegro", in: *Trieste, Austria, Italia tra Settecento e Novecento, Studi in onore di Elio Apib*, a cura di M. Cattaruzza, Del Bianco, Udine, 1996, str. 219–248.

političkih krugova za podršku ustanicima. U pismima prijatelju Antoniju Frati zalaže se da se italijanski dobrovoljci pripreme i upute na ratište, te da bi, zbog neprisajedinjenih jadranskih provincija, u rat trebalo da se umiješa i Italija. Ne ograničavajući se na agitaciju u Italiji, Popović odlazi na samo poprište. Sa sobom nosi skromnu pomoć za ustanike. Između ostalog, i nekoliko pušaka ostraguša sistema Pjeri, čiji je konstruktor bio njegov prijatelj Đovani Brufel. Popović boravi u Hercegovini, na Cetinju, u Boki Kotorskoj i odatle izvještava italijansku javnost o zbivanjima na ratištu i u okruženju. Posebnu pažnju poklanja prisustvu italijanskih dobrovoljaca.<sup>5</sup> Prema jednom svjedočenju, učestvovao je i u borbama i bio ranjen dva puta.<sup>6</sup> Sa velikim simpatijama za nastojanja ustanika i Crnogoraca, Popoviću se obraća i sam Đuzepe Garibaldi. U ovo vrijeme osnaženo je staro prijateljstvo Popovića i knjaza Nikole. Popović je bio neka vrsta njegovog neslužbenog predstavnika u Italiji.<sup>7</sup> Odigrao je zapaženu ulogu u sukobu koji je izbio između crnogorskog knjaza i Mića Ljubibratića, jednog od vođa hercegovačkih ustanika. Ljubibratić je zanemario činjenicu da crnogorski knjaz, s obzirom na krvne i istorijske veze i aktuelne političke i vojničke odnose, polaže prava na Hercegovinu. Preko svojih komandanata Peka Pavlovića i Lazara Sočice, knjaz Nikola pomagao je i kontrolisao Hercegovački ustanak. Ljubibratića je sumnjičio da u korist Srbije radi na istiskivanju crnogorskog uticaja, pa ga je izolovao i potkopao mu ugled među ustanicima. U italijanskim garibaldinskim krugovima Ljubibratić je bio popularan. Neki od dobrovoljaca Italijana došli su u Ljubibratićev logor, a proustantički komiteti iz Italije su ka Ljubibratiću usmjeravali sakupljenu pomoć. Ovaj liberalno nastrojeni vođa bio je u kontaktu sa Garibaldijem i uživao njegove simpatije. U sukobu Ljubibratića i knjaza Popović se stavio na knjaževu stranu. U

<sup>5</sup> CMSP, Fondo Eugenio Popovich D'Angeli, busta 29, Articoli di Eugenio Popovich firmati "E. Tergesti" (1875–1877), *La Nazione*, "Lettere dall'Erzegovina", Castelnuovo, 27 marzo 1876; "Lettere dall'Erzegovina", Castelnuovo, 12 aprile 1876; "Lettere dal Montenegro", Cettigne, 1 ottobre 1876.

<sup>6</sup> Pero Šoć, „Pomorski kapetani iz Boke Kotorske (Tri Popovića)”, 285–288.

<sup>7</sup> *Epistolario di Giuseppe Garibaldi con documenti e lettere inedite (1836 — 1882) raccolte e annotate da Enrico Emilio Ximenes, vol II. 1872 — 1882*, Milano, 1885, str. 127–128, 162; "Garibaldi e gl'insorti", *Gazzetta di Mantova*, 16 marzo 1876, no. 63, str. 2; "La Battaglia di Piva", *La Favilla*, 20 novembre 1875, no. 41, str. 2; Ratko Đurović, „O neobjavljenoj prepisci Velimira G. Lombardića (Pisma Svetozara Miletića, Laze Kostića, Vase Pelagića i drugih)”, *Stvaranje* VI/4 (1951), str. 181–183.

periodu od decembra 1876. do januara 1877. otišao je po knjaževoj želji u Italiju. U kampanji protiv Ljubibratića lobiranjem i novinskim napisima postigao je da se pomoć za hercegovačke ustanike šalje preko Crne Gore i komiteta koji je postojao na Cetinju.<sup>8</sup> Ova pomoć bila je značajnija zbog moralnog nego zbog materijalnog efekta. Sam broj italijanskih dobrovoljaca različito je procjenjivan — od nekoliko stotina do nekoliko desetina. Mnogi nijesu uspjeli da pređu austrijsko-tursku granicu, jer su ih austrijske vlasti hapsile, pojedinačno ili u grupama. Dešavalo se da Austrija omete iskrcavanje lađa sa dobrovoljcima i opremom.<sup>9</sup> Italijani su se istakli u više bitaka: Zupci, Duga, Presjeka i posebno Muratovica, gdje su prilikom crnogorskog juriša među prvima stigli do turskih topova.<sup>10</sup> Popovićevi tekstovi sačuvani u štampi značajan su istorijski izvor o italijanskom učešću u ovim zbivanjima. U ovom smislu ističu se njegovi brojni dopisi za firentinski list *La Nazione* i za milansku reviju *La Guerra d'Oriente*, koje je Popović potpisivao pseudonimom Emilio Terdesti.<sup>11</sup>

I po okončanju rata Crne Gora ostaje predmet Popovićeve pažnje. Tokom Berlinskog kongresa on protežira crnogorske interese u italijanskim političkim krugovima. U to vrijeme nalazi se u Vičenci, gdje je po nalogu predsjednika italijanske vlade Benedeta Kairolija i ministra finansija Federika Seismit Doda osnovao liberalno glasilo *Il Paese*. Ministru Seismitu Dodi prenosi molbu knjaza Nikole da se Italija založi za priključenje Bara Crnoj Gori. U korist crnogorskih pretenzija na Spič, Ulcinj i graničnu liniju Bojane, preko Hrvata Imbra Ignjatijevića Tkalca traži intervenciju Đakoma Malvana, generalnog sekretara Ministarstva spoljnih poslova Italije. U proljeće 1880. i lično se obraća Malvanu u vezi sa

<sup>8</sup> Angelo Tamborra, *Ljudevit Vulicevic tra Slavia e Italia*, Istituto per la storia del Risorgimento Italiano, Roma, 1986, str. 59–61.

<sup>9</sup> Marcela De Ambrosis, "La partecipazione dei garibaldini e degli internazionalisti italiani all' insurrezione di Bosnia ed Erzegovina del 1875–1876. e alla Guerra di Serbia", in: *Studi garibaldini e altri saggi, Atti e memorie del Museo del Risorgimento di Mantova*, a cura di R. Giusti, Mantova, 1967, str. 33–82; R. E. Terzuolo "The Garibaldini in the Balkans 1875–1876", *International History Review*, vol. 4, n. 1, 1982, str. 111–126.

<sup>10</sup> Vico Mantegazza, *Al Montenegro: note ed impressioni (agosto-settembre 1896)*, Successori le Monnier, Firenze, 1896, 128–134.

<sup>11</sup> Popovićev tekst publikovan u *Guerra d'Oriente* Vesna Kilibarda, „Kod knjaza na Cetinju” (1), *Pobjeda* no. 8444, Titograd, 4. jun 1989, 17; „Raport sa bojišta” (2), *Pobjeda* no. 8451, Titograd, 11. jun 1989, 16; „Ranjenici „dezertiraju” iz bolnice” (3), *Pobjeda* no. 8458, Titograd, 18. jun 1989, 14.

odbijanjem Turske da izvrši sve odredbe Berlinskog kongresa o razgraničenju sa Crnom Gorom.<sup>12</sup> O njenom promijenjenom geopolitičkom značaju nakon proširenja u časopisu *Rivista marittima* publikuje tekst *I porti del Montenegro*. U ovom radu, pisanom u putopisnom duhu, anticipira saobraćajni i ekonomski razvoj Crnogorskog primorja i potvrđuje svoju dobru reputaciju i kao politički analitičar i pisac i kao crnogorski patriota.<sup>13</sup>

Osamdesetih i početkom devedesetih godina XIX vijeka, Popović nastavlja publicističku aktivnost kao urednik *Il Diritta* i kao dopisnik više italijanskih i inostranih novina. Bio je dopisnik i Klemensove *La Justice*, za koju je uređivao pisma iz Rima. Publikovao je članke i u *Revue d' Italie, L' Indépedance belge, Italia all' Estero*. U okviru njegove 25-godišnje vezanosti za *Il Diritto* zapaženi su i njegovi izvještaji o velikim italijanskim manevrima u dolini Tibra 1881–1882, koje su, uz pohvale, preštampane i austrijske i ugarske novine.

Popovićevo ime vezano je i za osnivanje italijanskog nacionalnog udruženja *Dante Aligijeri* 1889. i za pokretanje iredentističkih komiteta, među kojima i rimske sekcije *Garibaldinskog kružoka za neprisajedinjenu Italiju*, aktiviranom u Trstu 1885. godine.<sup>14</sup>

#### KONZUL I GENERALNI KONZUL CRNE GORE U RIMU (1897–1917)

Orođavanjem dinastija Petrović Njegoš i Savoja oktobra 1896. bracom princeze Jelene i italijanskog prestolonasljednika, Viktora, princa od Napulja, otvoreno je novo poglavlje crnogorsko-italijanskih odnosa, a u vezi sa njim i pitanje instrumenata diplomatske komunikacije Cetinja i Rima. Za razliku od Italije, koja je na Cetinju od 1879. imala svoje poslanstvo, Crna Gora u njoj nikad nije otvorila diplomatsko predstavništvo istog ranga. Ona je 1897. godine karijerne predstavnike imala u poslanstvu u Carigradu i konzulatu u Skadru. U Kotoru je postojalo crnogorsko agentstvo. Interese crnogorskih građana zastupali su počasni

<sup>12</sup> Ratko Đurović, „O neobjavljenoj prepisci Velimira G. Lombardića (Pisma Svetozara Miletića, Laze Kostića, Vase Pelagića i drugih)”, *Stvaranje* VI/4 (1951), str. 183; Enio Maserati, „Eugenio Popovich d’ Angeli tra Italia e Montenegro”, in: *Trieste, Austria, Italia tra Settecento e Novecento, Studi in onore di Elio Apib*, a cura di M. Cattaruzza, Udine, 1996, str. 226.

<sup>13</sup> Emilio Tergesti, *I porti del Montenegro*, Roma, 1881.

<sup>14</sup> Enio Maserati, „Eugenio Popovich d’Angeli tra Italia e Montenegro”, str. 227.

konzuli u više evropskih gradova. Najveći broj njih nalazio se upravo u Italiji. Za svoje diplomatske aktivnosti knjaz se služio prisustvom diplomata akreditovanih na Cetinju, povremeno *ad hoc* misijama i susretima sa evropskim vladarima, državicima i diplomatama. Crnogorska država i njeni građani su se za diplomatsku zaštitu i zastupanje ponekad obraćali ruskim predstavništvima i vrlo rijetko predstavništvima drugih zemalja. Otvaranje crnogorskog konzulata u Rimu ukazivalo je na značaj koji se sa crnogorske strane daje budućim odnosima, dok je sam rang predstavništva bio izraz nemogućnosti Knjaževine da materijalno izdržava u Rimu instituciju poslanstva, a moguće i izraz političkih obzira u odnosu na diplomatije drugih evropskih sila.<sup>15</sup>

Imenovanje Evgenija Popovića, poznatog protivnika italijanskog savezništva sa Njemačkom i Austrougarskom, za konzula u Rimu 15. juna 1897. godine ukazivalo je na pravac kojim je Knjaževina Crna Gora željela da razvija odnose sa Italijom. Prilikom posjete Italiji 1896. godine, knjaz Nikola je uspio da tamošnje vlasti dozvole Popoviću da se kao italijanski državljani prihvati delikatne funkcije u službi druge države. Za ovo imenovanje obezbijedio je i neophodnu saglasnost kralja Umberta I. Prema francuskim izvorima, knjaževa prvobitna namjera je bila da Popoviću da rang otpravnika poslova, ali kako se to kosilo sa italijanskim zakonima, morao se ograničiti na to da mu umjesto diplomatskog da konzularni rang. Ovom činom u italijanskoj štampi namjerno nije dat veći publicitet, da se ne bi uvidio njegov pravi značaj.

Prilikom razgovora o otvaranju konzulata knjaz Nikola je istakao državne ciljeve Crne Gore — stvaranje velike slovenske države na Balkanu pod vlašću dinastije Petrovića. Očekivao je da ga Italija podrži, jer sa Crnom Gorom ima zajednički interes da se suprotstavi germanskoj ekspanziji ka Jadranu. Knez Nikola je isticao da Italijani, bez obzira na pripadnost Trojnom savezu, ne smiju da obeshrabruju iredentizam, koji će na kraju dovesti do ujedinjenja Trsta sa ostatkom Italije. Ove ideje vatreno je zastupao i Evgenije Popović. Italijani se nijesu povelili za knjaževim željama, ali je kralj Umberto prema njima pokazao simpatije.<sup>16</sup>

<sup>15</sup> Radoslav Raspopović *Istorija diplomatije Crne Gore 1711–1918*, Istorijski institut Crne Gore, Novinsko izdavačka ustanova „Vojska”, Podgorica-Beograd 1996, str. 314 et passim; Slavko Burzanović, *Crna Gora u italijanskoj spoljnoj politici 1861–1923*, CANU, Podgorica 2019, str. 219–220.

<sup>16</sup> Dimitrije Vujović, „Francuski ambasador u Rimu o crnogorsko-italijanskim odnosima 1898. godine”, *Istorijski zapisi* 3 (1965), str. 506–509.



Francuski ambasador u Rimu januara 1898. godine, izvještavajući svog ministra o italijansko-crnogorskim odnosima, značajnu pažnju poklonio je ličnosti Evgenija Popovića. Karakteriše ga kao „časnog čovjeka nesposobnog za razne nesavjesnosti i otpornog na svako podmićivanje”. Sa simpatijama ističe da je Popović skoro dvije decenije bio urednik spoljnopoličke rubrike u listu *Il Diritto*, poznatom po antitriplicizmu i frankofiliji. Predstavnici Austrougarske bez uspjeha su pokušali i u Rimu i na Cetinju da spriječe Popovićevo imenovanje za konzula.<sup>17</sup> Popović je 12. septembra 1900. unaprijeđen u generalnog konzula.<sup>18</sup>

Francuski ambasador u Rimu Kamil Bare imao je dobre odnose sa Popovićem, čija se antiaustrijska orijentacija podudarala sa francuskim interesima. Kada je aprila 1904. predsjednik Francuske Lube posjetio Rim, izrazio je Popoviću simpatije za knjaza Nikolu, potvrđujući da bi ga sa zadovoljstvom vidio u Parizu.<sup>19</sup>

Popović je pomagao i diplomatsku misiju Luja Vojinovića i barskog nadbiskupa Šimuna Milinovića, koje je knjaz Nikola poslao u Vatikan u zimu 1901–1902. u vezi sa pitanjem *Zavoda Svetog Jeronima*, koji je papa Lav XIII svojom poslanicom *Slavorum gentem* od 1. avgusta 1901. bio rezervisao samo za Hrvate.<sup>20</sup> Angažovao se i oko potpisivanja trgovinskog ugovora Crne Gore i Švajcarske konfederacije, sastavljenog u Rimu 31. decembra 1910. godine.<sup>21</sup> Zastupao je Crnu Goru na međunarodnim naučnim i stručnim kongresima koji su se održavali u Italiji — na poštanskom kongresu, na kongresu istorijskih nauka, na međunarodnom skupu posvećenom poljoprivredi.<sup>22</sup>

Većina italijanskih putopisaca, naučnika, umjetnika i privrednika koji su posjećivali Crnu Goru i djelovali u njoj bila je u komunikaciji

<sup>17</sup> Ibid., str. 506–509.

<sup>18</sup> Državni arhiv Crne Gore, Cetinje, Ministarstvo inostranih djela, 1900, dokument broj 1276, *Eugene Popovich au G. Voukovitch*, Rome, le 24 settembre 1900; Slavko Burzanović, *Dvije domovine Evgenija Popovica [Two homelands of Eugenio Popovich]*, Pomorski muzej Crne Gore, Comune di Trieste, Kotor, 2021, str. 26–27.

<sup>19</sup> Dimitrije D. Vujović, *Crna Gora i Francuska 1860–1914*, Istorijski institut u Titogradu, Obod, Cetinje, 1971. str. 290.

<sup>20</sup> Enio Maserati, *Momenti della questione adriatica (1896–1914), Albania e Montenegro tra Austria ed Italia*, str. 140–144.

<sup>21</sup> *Ministarstvo inostranih djela (1879–1915), zbornik dokumenata*, ed. S. Burzanović, CID, Podgorica, 2007, str. 388–389.

<sup>22</sup> DACG, MID, 1903, dokument broj 479, *Eugene Popovich au G. Voukovitch*, Rome, le 13 mars 1903.

sa Popovićem. U Popovićevoj zaostavštini nalazi se prepiska sa Vikom Mantegacom, Gvidom Korom, Ugom Vramom, Antoniom Baldačijem, Pjerom Stikotijem, Danteom Valjerijem, Konstantinom Barbelom, Arnaldom Gatijem, Teodorikom Bravijem, Silviom Gelijem, Karlom Katanijem, Đuliom Racanijem, Gustavom Ufredučijem.<sup>23</sup>

Popović je kao generalni konzul Crne Gore bio u prepisci sa glavnim akterima ekonomskog prodora Italijana u Crnu Goru, između ostalih sa Pjerom Foskarijem i Đuzepeom Volpijem. U perspektivi zajedničke balkanske politike Italije i Francuske, Popović je bio promoter njihovog zajedničkog učešća u ekonomskom razvoju Crne Gore, posebno u pogledu korištenja trgovačkih i industrijskih mogućnosti barske luke, kao polazne tačke za prodor u susjedne turske provincije. Ambasadoru Bareru je ukazivao na raspoloženje glavnih marsejskih firmi za stvaranje francusko-crnogorskog komercijalnog udruženja i isticao potrebu da Pariz ohrabri nacionalne pomorske kompanije koje su držale linije na Levantu da posjećuju i crnogorska pristaništa, povezujući ih sa italijanskim jadranskim lukama.<sup>24</sup>

Kao generalni konzul Crne Gore u Rimu Evgenije je bio u stalnom kontaktu sa crnogorskim građanima, koji su se u Italiji nalazili najčešće zbog trgovačkih poslova, ali i zbog školovanja u italijanskim vojnim i civilnim ustanovama. Pomagao je savjetom i materijalno, štitio je njihove interese kod sudskih i upravnih vlasti.<sup>25</sup>

Dokumentacija koja se čuva u Popovićevom legatu svjedoči o tome da je tokom svoje konzularne službe boravio u Crnoj Gori početkom 1902. i u ljeto iste godine prilikom vjenčanja princa Mirka Petrovića Njegoša i Natalije Konstantinović, kao i 1908. i 1910. godine prilikom proslave 50 godina vladavine Nikole I i proglašenja Crne Gore za kraljevinu. U okviru jubilarnih svečanosti 1910. Popović je doprinio i organizovanju italijanske umjetničke i privredne izložbe na Cetinju.<sup>26</sup> O ovim događajima sačuvao je zanimljiva fotografska svjedočanstva. Većina fotografija

<sup>23</sup> CMSP, Fondo Eugenio Popovich D'Angeli, buste 108, 113, 115, 117 i dr.

<sup>24</sup> Slavko Burzanović, *Crna Gora u italijanskoj spoljnoj politici 1861–1923*, str. 245–246, 256–257.

<sup>25</sup> Dimitrije Vujović, „Francuski ambasador u Rimu o crnogorsko-italijanskim odnosima 1898. godine”, *Istorijski zapisi* 3 (1965), str. 506–509.

<sup>26</sup> CMSP, Fondo Eugenio Popovich D'Angeli, busta 51, Feste Gubilar per 50° Anno di Regno di S. A. R. Nicola I Principe del Montenegro. Esposizione di Arte e prodotti Italiani in Cettigne.

urađena je u ateljeima La Foresta i Nikole Đonovića, u Kotoru, odnosno na Cetinju. Bez obzira na to što Popović nije autor, prepoznatljiv je lični odnos prema motivima sa ovih fotografija. U ovom smislu karakteristična je serija fotografija iz Boke Kotorske, među kojima se nalazi i nekoliko fotografija Jošice i Crkve Sv. Neđelja, mjesta gdje su se nalazili imanje i kuća Popovića. Sve do početka XX vijeka Popovići su imali posjede u Boki.<sup>27</sup>

Radi promovisanja crnogorskih državnih interesa, tokom svoje konzularne i diplomatske aktivnosti, Evgenije Popović je dao velik broj intervjua i saopštenja za štampu, a na stranicama italijanskih listova vodio je nerijetko i polemike.<sup>28</sup> Jedna od neprijatnijih tema kojima se u ovom smislu bavio bila je demantovanje zlonamjernih novinskih tekstova o navodnom neloyalnom držanju Crne Gore i njenog vladara prema svojim saveznicima u ratu, odnosno fame o takozvanim tajnim ugovorima i mirovnim pregovorima sa Austrougarskom. Ovo mu je teško padalo, jer je istina bila drugačija — Crnu Goru su saveznici krajem 1915. i početkom 1916. ostavili bez adekvatne vojne i materijalne pomoći i prepuštenu na milost i nemilost višestruko nadmoćnom neprijatelju.<sup>29</sup>

Nakon vojničkog sloma i okupacije Crne Gore u januaru 1916. i nakon odlaska kralja Nikole u egzil u Francusku, pogoršali su se uslovi rada crnogorskog generalnog konzulata u Rimu, ali je njegov humanitarni, propagandni i politički značaj porastao.

Početkom septembra 1916, prilikom kraće posjete kralja Nikole italijanskom vladarskom paru, Vitoriju Emanuelu III i Jeleni Savojskoj, u dvorcu *Rakonidi*, Popović odlazi u Torino da ga pozdravi. Tokom susreta, koji je trajao manje od pola sata, ni kralj ni njegov diplomata nijesu mogli pomisliti da će prilikom sljedećeg susreta, osam mjeseci kasnije, razgovarati o sastavu nove, četvrte po redu crnogorske vlade u egzilu.<sup>30</sup>

<sup>27</sup> Slavko Burzanović, *Dvije domovine Evgenija Popovića*, 6 et passim.

<sup>28</sup> CMSP, Fondo Eugenio Popovich D'Angeli, busta 86, *Vertenza E. Popovich-L. Ulicevich; Vertenza E. Popovich-C. Gallo*.

<sup>29</sup> Dragoljub Živojinović, *Italija i Crna Gora 1914–1925, Studija o izneverenom savezništvu*, Službeni list SRJ, Beograd 1998, 185–191; Slavko Burzanović, *Crna Gora u italijanskoj spoljnoj politici 1861–1923*, str. 425–427.

<sup>30</sup> *Dnevnik adutanture kralja gospodara Nikole I*, eds. T. Jović, A. Berkuljan, Državni arhiv Crne Gore, Cetinje, 2017; Slavko Burzanović, *Crna Gora u italijanskoj spoljnoj politici 1861–1923*, 439–440.

## EVGENIJE POPOVIĆ — MINISTAR SPOLJNIH POSLOVA I PREDSJEDNIK CRNOGORSKE VLADE U EGZILU

Na kraljev poziv, krajem maja 1917. godine, Evgenije dolazi u Neji kod Pariza. Nakon desetodnevnih konsultacija, kralj je 11. juna vladu generala Mila Matanovića zamijenio novom, vladom Evgenija Popovića, koji je pored premijerske funkcije dobio i funkciju ministra spoljnih poslova. Ostali članovi vlade, Milo Vujović, Veljko Milićević i Nikola Hajduković bili su obični činovnici. Može se samo pretpostaviti šta je moglo opredijeliti kralja da vladu povjeri jednom sedamdesetpetogodišnjaku, uz to stranom državljaninu. Popovićevo iskustvo i poznavanja političkih prilika? Njegova poznanstva u Francuskoj i Italiji? Lično poštenje, dugogodišnje prijateljstvo sa kraljem? Odsustvo ambicija da vodi samostalnu politiku? Nakon neprijatnog iskustva sa Andrijom Radovićem i Milom Matanovićem, kralju je više od svega trebao lojalan predsjednik vlade i u Popovićevoj ličnosti ga je dobio. Ovakvim izborom kralj Nikola pokazivao je takođe sve veću spoljnopoličku orijentaciju svoje zemlje ka Italiji, koja je jedina među saveznicima pokazivala izvjestan interes za opstanak crnogorske države.<sup>31</sup>

Popovićeva vlada publikuje program u kom je najvažniji cilj oslobođenje Crne Gore uz pomoć saveznika. Podsjeća se na velike žrtve Crne Gore i ističe opredjeljenje vlade da uz Rusiju i u zajednici sa Srbijom radi *u korist opšteg narodnog dobra*. Oslobođenje i ujedinjenje su velike riječi i u programu ove vlade, a najavljuju se i teritorijalna proširenja, koja se pravdaju životnim potrebama Crne Gore. Ističe se nepovredivost Ustava i zemaljskih zakona i nemogućnost ma kakvih promjena državnog statusa bez nadležnog narodnog odobrenja. Ovim su odbačene stare i eventualno nove kombinacije o ujedinjenju prije okončanja rata i povratka kralja i vlade u zemlju.<sup>32</sup>

Popović je znao da se u kabinetima evropskih sila razmatraju različiti scenariji o okončanju svjetskog rata, te da su neki od njih bili vrlo nepovoljni po Crnu Goru. Francusko-austrijskom kombinacijom o separatnom miru predviđano je da aneksija Crne Gore bude kompenzacija Srbiji za ratna stradanja. Ovakav stav nije bio izuzetak, 1915, u vrijeme nastojanja sila Antante da pridobiju Bugarsku na svoju stranu tako što će joj Srbija

<sup>31</sup> Dimitrije Vujović, *Ujedinjenje Crne Gore i Srbije*, Istorijski institut Crne Gore, Titograd, 1962, str. 167–168.

<sup>32</sup> *Ibid.*, str. 168–169.

ustupiti Makedoniju, u Petrogradu su smatrali da bi kompenzacija Srbiji trebalo da bude pripajanje Crne Gore. Za ovakav ciničan odnos prema savezniku u Francuskoj je pripremano javno mnjenje, dirigovanim kampanjama protiv crnogorskog vladara i države.

Suprotstavljajući se ovakvoj politici, Popović je intenzivirao diplomatsku aktivnost svoje vlade. Uspio je da, za razliku od prethodnih, njeni predstavnici budu pozivani na savezničke konferencije. Popović je lično predstavljao Crnu Goru na Balkanskoj konferenciji u Parizu u julu 1917. i na Konferenciji savezničkih država u Parizu novembra 1917.<sup>33</sup>

Popovićeva vlada uspijeva da otvori crnogorsko poslanstvo u Vašingtonu, gdje upućuje generala Anta Gvozdenovića. U SAD se nalazio veliki broj Crnogoraca na privremenom radu, od kojih se namjeravala regrutovati jedna vojna jedinica. Potreba ove misije bila je utoliko veća što je srbijanska diplomatija trošila milione franaka za propagandu među Crnogorcima, gdje god da su se nalazili: u savezničkim zemljama, u Americi ili u zarobljeničkim logorima. Rezultati crnogorske propagande u SAD su bili skromni. Oni koji su bili spremni da odu u crnogorsku vojsku nijesu mogli to da ostvare, jer je Francuska, ne odbijajući javno crnogorske zahtjeve da joj se omogući da u Francuskoj osnuje jednu vojnu jedinicu, u praksi opstruirala ovu inicijativu. Popović je diplomatskom aktivnošću uspio da od saveznika dobije deklarativne potvrde o njihovom zalaganju za restauraciju Crne Gore. Ipak, radilo se samo o formi.

Za sprovođenje svog programa Popovićeva vlada nije imala dovoljno sredstava niti su ona bila stalna. Andrija Radović je za vrijeme svog premijerskog staža uspio da se iznos subvencije savezničkih vlada smanji. Francuska i Engleska neredovno su uplaćivale ove subvencije, pa se kao značajan uspjeh Popovićeve vlade može smatrati to što je uspio da izdejstvuje da se one relativno redovno uplaćuju.

Po dolasku na mjesto predsjednika vlade, Popović je pokušao da sagnira političke odnose sa srbijanskom vladom. On joj u junu i julu 1917. upućuje note u kojima naglašava potrebu zajedničkog rada na oslobođenju i međusobnom zbliženju. Traži da srbijanska vlada iznese vlastito viđenje zajedničkog rada u tom smislu. Srbija je 20. jula 1917. odgovorila indirektno *Krfskom deklaracijom*. Do kraja rata Pašićeva vlada ignorisace crnogorsku kada je u pitanju oslobođenje i ujedinjenje. Umjesto legitimnih predstavnika crnogorskog naroda i države oličenih u kralju Nikoli

<sup>33</sup> Dimitrije Vujović, *Ujedinjenje Crne Gore i Srbije*, str. 169.

i Popovićevoj vladi, ona čini sve da kao „*prave*” predstavnike Crne Gore inauguriše Andriju Radovića i pristalice bezuslovnog ujedinjenja. Popović kod srbijanskog predstavnika pri crnogorskom dvoru protestuje zbog isključivanja Crne Gore iz zajedničkog jugoslovenskog rada na oslobođenju i ujedinjenju. On pokreće snažnu kampanju protiv *Krfske deklaracije*, ne negirajući potrebu samog zbližavanja Srbije i Crne Gore. Formu tog zajedništva kralj Nikola definisao je kao zajedništvo vojske, diplomatije i finansija.<sup>34</sup>

### KRIZA VLADE EVGENIJA POPOVIĆA I NJEGOVA OSTAVKA

Na djelatnost Popovića uticale su njegove poodmakle godine i narušeno zdravlje. Tokom 1918. duže vrijeme odsustvovao je iz Pariza i boravio u Rimu i Montekatiniju radi liječenja. Na mjestu predsjednika vlade mijenjao ga je ministar Milo Vujović, a na mjestu ministra spoljnih poslova ministar Pero Šoć.<sup>35</sup>

Između Popovića i kralja Nikole dolazi do političkih mimoilaženja. Sredinom jula 1918. kralj je razmišljao o novoj vladi sa Petrom Plamencom kao predsjednikom. Popovićeve spremnost da podnese ostavku nije odgovarala italijanskoj diplomatiji, koja je presudno uticala i na Popovića i na kralja da se vlada održi. Popovića je vrijeđala sklonost kralja Nikole da preduzima diplomatske korake, a da ga o tome, kao svog predsjednika vlade i ministra spoljnih poslova, ne izvještava. Suštinsko neslaganje između kralja i Popovića ticalo se odnosa prema jugoslovenskom ujedinjenju. Kralj je, ne želeći uz svoje ime odijum protivnika ujedinjenja, nastojao da se približi Jugoslovenima, obrativši im se jednom proklamacijom. Razmišljao je o federaciji, konfederaciji i obezbjeđivanju časnog mjesta u njoj za sebe i Crnu Goru. Popović ga nije podržavao u tome.<sup>36</sup>

Poslije dužeg odsustva, Popović se vraća u Pariz u oktobru 1918, ali to nije dovelo do njegovog političkog približavanja kralju Nikoli. Uprkos intenzivnoj diplomatskoj aktivnosti, ni kralj Nikola ni Popović ne uspijevaju da iz savezničkih trupa, koje su u to vrijeme okupirale Crnu Goru, budu isključene srpske trupe, na čije su aneksione namjere ukazivali.

<sup>34</sup> Dimitrije Vujović, *Ujedinjenje Crne Gore i Srbije*, str. 170–173.

<sup>35</sup> Nikola Hajduković, *Memoari*, CID, Podgorica, 2000, str. 368, 390.

<sup>36</sup> Dragoljub Živojinović, *Italija i Crna Gora 1914–1925, Studija o izneverenom savezništvu*, str. 244–245; Slavko Burzanović, *Crna Gora u italijanskoj spoljnoj politici 1861–1923*, str. 451–455.

Uzaludne su bile i žalbe savezničkim vladama na postupke okupacionih vlasti u Crnoj Gori, odnosno na ostvarenje zavjere čiji je cilj uništenje suvereniteta Crne Gore i njene dinastije. Popovićeva vlada je pokušala da u okviru italijanskih okupacionih snaga pošalje u domovinu izvjestan broj Crnogoraca, ali je prijedlog sa italijanske strane odbačen. Sve ovo demoralisalo je Evgenija Popovića. Mada njihovu legitimnost nikad nije priznao, odluke *Podgoričke skupštine* iz novembra 1918. o pripajanju Crne Gore Srbiji i detronizaciji dinastije Petrović, konačno su prelomile Popovićevu odluku da 1. decembra 1918. godine podnese neopozivu ostavku. Ovaj čin Popović je pravdao svojim narušenim zdravljem, ali je jasno da su ključni razlozi bili političke prirode: mimoilaženje sa kraljem Nikolom i gubitak vjere u mogućnost Crne Gore da sačuva državni suverenitet. Prema pisanju Jovana Plamenca, njegovog nasljednika na premijerskom položaju, na Popovića su presudno uticali susret sa predsjednikom srpske vlade Nikolom Pašićem i odluke *masonske lože* kojoj je pripadao, da je pitanje Crne Gore definitivno riješeno njenim pripajanjem jugoslovenskoj državi.

O Popovićevom pesimističkom viđenju pozicije Crne Gore svjedoči njegovo pismo italijanskom ministru Soninu od 12. decembra 1918. godine, u kome optužuje Francusku za anticrnogorsku politiku, ali u isto vrijeme ne štedi ni Italiju ni ostale zemlje Antante od otrovnih kritika. Popovićeva ostavka za Italiju nije značila samo odlazak proitalijanski orijentisanog predsjednika crnogorske vlade. Poslanik pri crnogorskom dvoru Montaljari saznao je da bi pad crnogorske vlade Francuska mogla iskoristiti da onemogućiti učešće crnogorskih predstavnika na predstojećoj mirovnoj konferenciji u Parizu. Tražio je da iz Rima utiču na Popovića da se, u interesu Crne Gore i Italije, uzdrži od ostavke. Sa Popovićem je, po nalogu ministra Sonina, razgovarao italijanski delegat i tehnički savjetnik na konferenciji mira u Parizu, Đakomo de Martino. Popović je pokazao spremnost da pod određenim uslovima ne napušta svoj položaj. Tražio je italijansku finansijsku i političku podršku za realizovanje programa koji je podrazumijevao povratak kralja Nikole u Crnu Goru, uz istovremeno zadržavanje vlade u Parizu, koju je želio da rekonstruiše isključujući pristalice jugoslovenskog ujedinjenja. Zahtijevao je da on i Pero Šoć predstavljaju Crnu Goru na mirovnoj konferenciji, nakon čijeg okončanja je namjeravao da podnese ostavku.<sup>37</sup>

---

<sup>37</sup> Slavko Burzanović, *Crna Gora u italijanskoj spoljnoj politici 1861–1923*, str. 472–473.

Prihvatajući ovakvu politiku, Italijani bi ušli u otvoreni sukob sa Francuskom, a vjerovatno i sa drugim saveznicima. Popović zato nije dobio ni podršku ni tražene garancije. Više se nije vraćao na svoju dužnost, mada je na mjestu predsjednika vlade formalno ostao do stupanja na vladu kabineta Jovana Plamenca 17. februara 1919. godine.

### POSLJEDNJE GODINE ŽIVOTA

I nakon silaska sa političke scene, Evgenije Popović ostao je privržen pravu Crnogoraca da samostalno odlučuju o sudbini svoje domovine. Na *Rezoluciji* Crnogoraca izbjeglih u Italiju sa skupštine održane u Gaeti, a upućenoj konferenciji mira u San Remu, koju je objavio *Glas Crnogorca* 8. avgusta 1920, nalazi se i njegov potpis.<sup>38</sup> Radilo se, zapravo, više o činu solidarnosti sa crnogorskim stradalnicima u zemlji i u egzilu nego o političkom djelovanju koje je ostareli, bolesni i razočarani Popović bio ostavio iza sebe.

U junu 1919. Popović je imao zadovoljstvo i čast da ga posljednji put u audijenciju primi kralj Vittorio Emanuele III. Kralj je časkao sa Popovićem, koji je samo nekoliko mjeseci ranije bio predsjednik vlade, kao da crnogorska borba za opstanak predstavlja nešto i vremenski i prostorno daleko od Italije i njenog kralja, koji se za pojedine ličnosti i događaje interesuje iz naklonosti, kurtoazije i potrebe za konverzacijom.<sup>39</sup> Deceniju kasnije italijanski kralj ukazaće mu posebnu pažnju, poslavši mu svog ličnog ljekara radi jedne ljekarske intervencije kojoj je ostarjeli Popović bio podvrgnut.<sup>40</sup>

Ostatak života Popović je proveo najvećim dijelom u Rimu, povučeno, u svom stanu u Via Volturmo 7, u materijalnoj oskudici zbog koje je bio prinuđen da muzeju *Castel Sant' Angelo* proda dio svoje vrijedne kolekcije oružja i starina.<sup>41</sup> Dio te kolekcije, umjetničke predmete, bogatu

<sup>38</sup> „Rezolucija Crnogoraca izbjeglih u Italiju”, *Glas Crnogorca*, no. 84, 26. jul/8. avgust 1920, str. 2.

<sup>39</sup> CMSA, Fondo Eugenio Popovich D'Angeli, „11 giugno 1919”.

<sup>40</sup> „La morte di Eugenio Popovich-D'Angeli”, *Il Piccolo*, 4 aprile 1931.

<sup>41</sup> „Approvazione del disegno di legge: Acquisto di una raccolta di armi per il Museo nazionale di Castel Sant'Angelo”, *Atti parlamentari, Camera dei deputati*, Tornata del 6 dicembre 1928. p. 9613; Jelena Todorović, „La vita come spettacolo — Eugenio Popovich vita e opere”, in: *Cultura Serba a Trieste*, ed. M. Mitrović, Argo, Lecce, 2010, str. 199–208.



biblioteku i pisanu zaostavštinu poklonio je Trstu, gradu svog djetinjstva i mladosti, u koji se vratio tek pred kraj života, 1929. godine, gdje je dočekan sa najvećim publicitetom i poštovanjem. Ono mu se i danas na svoj način iskazuje postavkom u *Civico Museo del Risorgimento*, u kom se među slikama najuglednijih Trščana nalazi i Popovićev portret i njegovi lični predmeti.<sup>42</sup> Takođe, jedna gradska ulica nosi njegovo ime.

Evgenije Popović završio je život 3. aprila 1931. godine. Sahranjen je na groblju Svete Ane u Trstu, uz najveće počasti gradskih zvaničnika i javnosti.<sup>43</sup>

Čitav svoj život Popović je posvetio visokim idealima slobodarstva, humanosti i prosvjećenosti. Borio se za njih mačem, perom i srcem. Njegova ličnost snažno personifikuje istorijske veze Crne Gore i Italije. Bio je čovjek sa dvije domovine. I u jednoj i u drugoj ostavio je svijetao trag.

Slavko BURZANOVIĆ

#### EUGENIO POPOVICH (1842–1931)

##### *Summary*

The processes of national liberation and unification of Montenegro and Italy, whose most significant stages took place during the second half of the 19th century, were placed in geographically and geopolitically close areas, often intertwined, creating mutual sympathy and respect between Italians and Montenegrins.

Since the wedding of Jelena Petrović Njegoš with the Italian heir to the throne Victor Emanuel in 1896, Montenegro and Italy had been linked by dynastic relations. During the first decade of the 20<sup>th</sup> century, strong economic and cultural ties were established between the two countries. Italian companies in Montenegro have contributed to its modernization and technological progress.

An Italian citizen, from Trieste, native of the Bay of Kotor, Eugenio Popovich D'Angeli, was unusually strongly involved in all these processes. He made an immeasurable contribution to the rapprochement and friendly relations between Montenegro and Italy, which he could rightly and as a deserving citizen of both, consider his homeland. With pen and sword, as a Garibaldi and publicist, he fought for the unification of Italy, was a war reporter from the Montenegrin

---

<sup>42</sup> Michela Messina, "Popovich", in: *Genti di San Spiridione. I Serbi a Trieste 1751–1914*, str. 105–131.

<sup>43</sup> "I soleni funerali di Eugenio Popovich D'Angeli. Una imponente manifestazione di cordoglio", *Il Piccolo di Trieste*, 7 aprile 1931, str. 4.

and Herzegovinian battlefields during the Montenegrin-Turkish war from 1876 to 1878, a mediator in the communication between Montenegrin prince Nikola Petrović Njegoš and Garibaldi.

During two decades as consul (1897) and consul general (1900) in Rome, Eugenio Popovich represented the interests of Montenegro. From 1917 to 1919 he was also the President of the Montenegrin government in exile and Minister of Foreign Affairs.

Popović's legacy is kept in the Civico Museo di Storia Patria in Trieste.

*Key words:* Eugenio Popovich, Montenegro, Italia, Trieste, Montenegrin diplomacy, Government in exile